

La nova lescha da linguatgs sin buna via

Ils chantuns, las partidas politics e passa 60 organisaziuns han pri posiziun davart la nova lescha federala per las linguas naziunalas

CUN CONSTANTIN PITSCHE
HA DISCURRI LUCAS DEPLAZES / ANR

■ (anr/ld). Ils 16 d'october ha il cussegl federal prendi enconuschientscha dals resultats da la procedura da consultaziun concernent la nova lescha da las linguas ed incumbensà il Departament federal da l'intern da preparar il messadi per mauns dal parlament. Tut ils chantuns, las partidas politics e passa 60 organisaziuns ed instituziuns han gi la chaschun da prender posiziun davart la nova lescha federala per las linguas naziunalas (LLing). Il sboz preliminar è vegni recepì en general positivamain. Da vart dals chantuns n'è betg contestada la necessitad da crear ina basa legala per promover las linguas naziunalas. Las partidas politics dentant s'han exprimidas differenziadamain. Cun l'excepciun da la Partida populara svizra, che na vesa insumma nagin basegn da reglamentar en materia, beneventan las autras partidas en general la nova lescha. Plainamain vegn la lescha beneventada da singulas vischnancas, da las Corporaziuns svizas da vischnancas e citads sco era d'organisaziuns ed instituziuns naziunalas.

L'anr ha vuli savair da Constantin Pitsch, dal servetsch per las cumanzas linguistics e culturalas tar l'Uffizi federal da cultura, pli detagliadamain, tge che la nova lescha muntia per la Confederaziun en general e per la Rumantschia en spezial.

Ils blers chantuns n'han betg spetgà cun brama il nov sboz davart la lescha federala da las linguas naziunalas. Han intgins chantuns tema che la Confederaziun veglia sa maschadar en lur fatgs da scolaziun e da cultura?

Constantin Pitsch: Ins sto vesair la situaziun dada. Ina politica da linguas federala na vegn betg promovida activamain dals singuls chantuns. La promoziun da l'enconuschientscha da las linguas sin tut ils stgals da scola stat en la cumpetenza dals chantuns. Schizunt il sectur da la scolaziun professiunala è per part chausa dals chantuns. Lezs mettan era a disposiziun ils meds d'instrucziun. La Confederaziun ha cunzunt ina rolla subsidiara, ella guida ils chantuns. Da quai resultan las difficultads per applitgar las cumpetenzas parallelas, fixadas en la constituziun federala. Ils chantuns fan quai che stat en lur cumpetenzas. En quest senn vulan els era decider sezs, a tgeinas linguas ch'els dattan la prioritad en l'instrucziun. Bliers prefereschon l'englais. Ils chantuns plurilingvs en plitost disposti a promover la bi- u la plurilinguitad e cun quai las linguas naziunalas. La Confederaziun nun ha naginas pussaivladads da sfurzar il chantuns.

La promoziun da las linguas è chausa dals chantuns

La posiziun dals chantuns en il rom da la consultaziun reflecta damai resalvas politics ma era finanzialas, perquai ch'in sustegn finanziar da vart da la Confederaziun vegn ad esser limità tenor la lescha da subvenziuns a 50 pertschient dals custs da singulas mesiras. Ils chantuns stuessan er contribuir sezs l'autra mesadad.

Tgeninas en propi las finamiras da

Constantin Pitsch dal servetsch per las cumanzas linguistics e culturalas tar l'Uffizi federal da cultura s'occupa cun la preparaziun da la nova lescha.

FOTO L. DEPLAZES

la nova lescha da las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las cumanzas linguistics?

La finamira generala è da promover la quadrilinguitad en Svizra. Perquai vul ins schlargiar las pussaivladads da la Confederaziun da sustegnair e da promover las linguas naziunalas. Quai po esser il cas sin ils divers nivels dal stadi, sin il nivel federal cun las linguas uffizialas, sin il nivel chantunal sut cun promover l'instrucziun linguistica dals linguatgs chantunals. La dumonda è averta, co che quai capita. Intginas mesiras en definidas claramain, autras main concret. La basa furman las differentas mesiras da sustegn, purschidas da nov da la Confederaziun. Il Chantun Tessin e cunzunt il Chantun Grischun duain pudair profitar pli ferm ch'ils auters dal sustegn finanziar.

Cun questa lescha da linguas duai l'incumbensa da la constituziun vegnir realisada. La dumonda è cun lunsch ch'ins po ir davart il sustegn concret. Quai è en emprima lingua ina dumonda politica, ina dumonda finanziara.

En tge secturs metta la nova lescha ils accents? Tge midadas datti en cumparegliaziun cun la lescha da linguas vertenta?

In emprim accent vegn mess sin las linguas uffizialas. In segund en las mesiras per promover la chapientscha vicendaivla e per realisar il barat tranter las cumanzas linguistics, damai mesiras per rinforzar la conuschientscha da las linguas naziunalas. Plinavant duai la Confederaziun pudair sustegnair ils chantuns plurilingvs tar la promoziun da lur linguas chantunals sin il plaun da l'administraziun e da l'instrucziun da las linguas en las scolas. In ulteriur accent en las mesiras specificas per il Grischun ed il Tessin.

L'agid actual da la Confederaziun al Chantun Grischun munta a radund 4.5 milliuns francs. Da quel vegnan cunzunt sustegnidas las organisaziuns: Lia Rumantscha, Pro Grigioni italiano e Agentura da Novitads Rumantscha (anr). Las organisaziuns sezzas ston far las dumondas da sustegn al

Chantun Grischun, perquai ch'el sustegna ensem cun la Confederaziun las organisaziuns menziunadas.

Sin tge secturs vegniss il rumantsch sustegni concretamain?

Situaziun speziala per il sulet chantun triling

En emprima lingua vul la nova lescha – e quai per l'emprima giada – promover tuttas quatter cumanzas linguistics. Quai che pertutga specificamain il rumantsch sa tracta da reglar da nov il sustegn da la Confederaziun al Chantun Grischun che sa chatta sco sulet chantun triling en ina situaziun speziala.

Co vesì or cun l'institut scientific per promover la plurilinguitad. Divers chantuns e citads han annunzià lur interess. Ha il Grischun ina schanza sin fundament dal resultat da la procedura da consultaziun?

Quest institut sto en mintga cas servir a tut las quatter linguas naziunalas. El sto pia correspunder als divers basegns che vegnan formulads dals chantuns a questa instituziun, cunzunt basegns da perscrutaziuns scientificas. Quai na sto betg esser ina nova chasa cun persunas che lavuran per sezzas. Questa instituziun po far part d'ina universitad existenta che garantescha la cumpetenza scientifica. La dumonda dal lieu da domicil da l'instituziun è perquai secundara. Tenor la gruppa paritetica che ha preparà la LLing vegn l'instituziun liada ad ina, forsia pliras universitads. Decis vegn probablamain sin fundament dal resultat d'ina concorrenza publica. Fin uss na datti insumma naginas decisziuns politics davart questa instituziun. Ella n'è dentant betg contestada en il rom da la consultaziun.

Pon ils Rumantschs s'adressar en lur idiom a la Confederaziun, u

ston els formular lur giavischs en rumantsch grischun?

Naturalmain che las Rumantschas ed ils Rumantschs pon sa drizzar en lur idiom a la Confederaziun. Els pon era far diever dal rumantsch grischun.

Il rumantsch è definì en l'artitgel 70 da la constituziun sco lingua parzialmain uffiziala da la Confederaziun. La lescha da linguas e l'ordinaziun duain circumscriber pli detagliadamain tge che quai vul dir, per l'applicaziun dal rumantsch en l'administraziun federala. Naturalmain èsi l'obligaziun da procurar che la cumanza linguistica saja represchentada commensuradamain en l'administraziun federala. Il rom dal diever vegn ad esser modest. Ins na po betg tractar il rumantsch sco las autras linguas uffizialas e translatar tut en rumantsch. Il rumantsch n'è betg lingua da lavur.

Ozendi datti paucs che san rumantsch en l'administraziun federala. En previsas mesiras concretas per la scolaziun dal personal da la Confederaziun?

S'adressar en l'agen idiom a la confederaziun

Ils Rumantschs represchantan ca. 0,5 pertschient dal personal federal. En il rom da scolaziun dal personal ha la Confederaziun gia purschi curs en rumantsch grischun. Oz è la dumonda per tals curs fitg limitada. Per la translaziun en rumantsch collavura la Confederaziun cun il servetsch da translaziun da la Chanzlia chantunala grischuna. Cun la nova lescha da linguas duai la Chanzlia federala era disponer d'in servetsch cun las cumpetenzas linguistics rumantschas necessarias. L'emprim ston ins dentant definir il rom da l'applicaziun dal rumantsch. Persunas che fan las translaziuns na ston betg en mintga cas esser a Berna.

La constituziun pretendeva era che la Confederaziun ed ils chantuns promovian la comunicaziun ed il barat tranter las cumanzas linguistics. Datti già mesiras concretas per realisar quest'incumbensa?

La lescha da linguas definescha il rom per in tal sustegn. Il barat sez vegn effectuà cunzunt tras ils chantuns. La «Fundaziun CH» per la collavuraziun confederala surpiglia la rolla da coordinaziun tranter ils chantuns. Ella vegn a preschentar a la Confederaziun in concept detaglià per il futur, elavurà ensem cun il Directur chantunals da l'instrucziun publica.

In ulteriur problem è da garantir als Rumantschs la matura bilingua cun il rumantsch sco rom da matura. Tge sustegniment pudessi dar da vart da la Confederaziun?

Il Chantun Grischun ha la pussaivladad da dumandar a la Confederaziun sustegn per ina tala mesira sut il titel «d'agid als chantuns plurilingvs».

Il Grischun ed il Tessin duain pudair profitar pli ferm

Tenor il sboz da la lescha po la Confederaziun sustegnair mesiras per mantegnair e per promover la pressa rumantscha. Tge mesiras concretas fissan previsas?

Quellas mesiras en gia integradas en la lescha vertenta dal 1995 per il sustegn als chantuns Grischun e Tessin. Il sustegn a la pressa rumantscha sa concentrescha oz dal tutfatg sin l'Agentura da Novitads Rumantscha (anr). Sche la situaziun da la pressa rumantscha sa mida pon ins era ponderar las mesiras da sustegn. Pro-postas concretas ston vegnir fatgas en il Grischun e vegnir suttamessas al Chantun Grischun ed a la Confederaziun.

Co vai ussa vinavant cun quest sboz preliminar? Datti termins concrets cur che la nova lescha pudess entrar en vigor?

Diversas dumondas ston anc vegnir scleridas cun ils chantuns e cun las instituziuns involvadas. Sin basa dals resultats preparain nus il messadi per mauns dal parlament. En mintga cas vulain nus preschentar al Cussegl federal il project da lescha durant l'onn 2003. Suentar segua la debatta parlamentara. La lescha vegn strusch ad entrar en vigor avant il 2005.